Een vriendelijke oude freule

Ze ligt begraven naast de trap naar de oude pastorie op het kerkhof van Schin op Geul, Alide barones von Schrader, de laatste adellijke bewoonster van kasteel Oost. Veel is er niet over haar gepubliceerd, maar "een kleurrijke dame" en "hofdame bij maar liefst vier keizers" zijn vaste trefwoorden. Na de dood van haar man ("komt bij een duel om het leven") in 1896 woont zij weer op Oost, "een vriendelijke oude freule, befaamd om de vorstelijke diners die zij van tijd tot tijd geeft". In 1941 overlijdt zij op 94-jarige leeftijd.

Landadel uit de goede oude tijd dus. Niettemin zijn er vraagtekens : keizers hebben geen hofdames, tenminste niet officieel, en bij de hofdames van de Franse keizerin Eugenie komt haar naam niet voor. Napoleon III is al lang dood, maar - Gods wegen zijn wonderbaar - hij heeft wel nog een eigen website (htttp://napoleontrois.free.fr) en daar kun je zo iets opzoeken. Dat wil overigens niet zeggen dat onze Alide geen functie in de omgeving van deze Napoleon III kan hebben vervuld. Haar man was kamerheer en ceremoniemeester bij drie Duitse keizers (overigens een daarvan "der Hundert-Tagen-Kaiser" was maar een kort keizerlijk bestaan gegund). Dat zij haar man naar het Duitse hof is gevolgd, in welke positie dan ook, ligt voor de hand.

Het overlijden van haar man bij een duel wordt telkens nogal terloops vermeld alsof het ging om een onschuldig ongelukje. Ook wordt zijn dood wel in verband gebracht met een nobel ideaal : "Haar huwelijk met Freiherr von Schrader eindigde toen haar man in 1896 stierf in een duel om harentwille of om de eer van de keizer, daarover bestaat verschil van mening" (Geulrand, juli 1983). Het tegendeel is echter waar. Zijn dood maakte deel uit van de "affaire von Kotze", een van de schandalen in de naaste omgeving van keizer Wilhelm II en tegenwoordig in de ogen van meerdere historici niet zonder betekenis. Prof. W.Wippermann van de VU in Berlijn ziet in affaires als dit zelfs het begin van het einde voor Preussen. Hij heeft hieraan een uitzending gewijd van het ZDF-programma Aspekte (19 juli 2001 – deze samenvatting is aan de synopsis van dit programma ontleend). Toentertijd veroorzaakte het schandaal de nodige ophef. Buiten de krantenartikelen is er zelfs een compleet boek aan gewijd (Friedmann : "Der Deutsche Kaiser und die Hofkamarilla. I Der Fall Kotze" 1896). Latere geschiedenisboeken –en ik heb een metertje doorgeworsteld- bedekken de affaire met de mantel der liefde, in dit geval een meer dan passende uitdrukking. Zelfs Sebastian Haffner

("Preussen ohne Legende" 1979), die vaak en met genoegen een sappige anekdote gebruikt om een tijdsbeeld

Aan het einde van de negentiende eeuw hield de Pruisische aristocratie waarden als godsvrucht, discipline en een strenge moraal hoog. Ordnung muss sein, althans voor het oog van de wereld. Maar dat was niet meer dan schone schijn: in werkelijkheid speelden intriges, verraad en seksuele losbandigheid een grote rol. Al deze elementen zijn in de affaire rond von Kotze aan de orde.

Gangbang in Grünewald
Het hele verhaal begon met een romantische tocht per arrenslee naar het jachtslot Grünewald bij Berlijn. In januari 1891 vierden daar 15 hooggeplaatste persoonlijkheden, daaronder de zwager en zuster van de keizer, een wild feestje. Pruisen/Duitsland was in die jaren op het hoogtepunt van zijn macht maar, zoals al gezegd, de veel geroemde Pruisische deugden waren al niet meer dan een wankele façade. De adel hield de burgerij nog wel het belang van gehoorzaamheid, discipline en zedelijkheid voor, maar in eigen kring ging het er anders aan toe. Preuts was men allerminst en in het jachtslot trok men dan ook flink van leer. Groepsseks heet dat nu, geloof ik.

Pijnlijke post
Toen de hoge heren de volgende morgen de post aangereikt kregen, wreven zij zich verbaasd in de ogen. Iedereen had een anonieme brief gekregen met tamelijk obscene inhoud. De onbekende schrijver bleek uitstekend op de hoogte van de gebeurtenissen in de afgelopen nacht en was niet zuinig met pikante details -wie met wie en hoe- en forse dreigementen. Vervelend genoeg bleef vervolgens dit soort post aanhouden en ten langen leste stapte men discreet naar de politie.
Duidelijk was dat de anonieme viespeuk in de hoogste kringen gezocht moest worden. De directe omgeving of zelfs familie van de keizer: dat kon natuurlijk niet. Er moest een zondebok gevonden worden en dit lot trof Leberecht von Kotze, ceremoniemeester aan het hof, naar de overlevering wil een aardige kerel, maar niet de slimste. De aangifte tegen hem deed een collega : inderdaad Karl Freiherr von Schrader, zo te zeggen van kasteel Oost. Als bewijsmateriaal liet hij vloeipapier uit de woning van von Kotze zien, waarop merkwaardigerwijs bepaalde woorden precies gelijk waren aan passages uit de brieven. Hoe hij daaraan gekomen was blijft duister.

Ingreep van keizer Wilhelm II
De keizer liet von Kotze zonder vorm van proces en in strijd met alle regels in hechtenis nemen. Om de eer van de familie te redden daagde een neef van von Kotze de intrigant von Schrader uit tot een duel. Dat duel bleef zonder gevolgen, beiden schoten mis en bleven ongedeerd. Maar jammer, jammer : de anonieme brieven hielden niet op, terwijl von Kotze in de gevangenis niet over briefpapier kon beschikken.

barones Alide von Schrader

Blamage voor de keizer
Het omineuze vloeipapier bleek een vervalsing. Voor von Kotze moest dus vrijspraak volgen, een afgang voor de keizer. Nauwelijks op vrije voeten daagde von Kotze maar tegelijk drie van zijn tegenstanders voor een duel uit, op het pistool met vijf meter afstand van elkaar. Van dik hout zaagt men planken, maar hij had naar de mores van zijn stand geen andere keus. Op paaszaterdag 1895 kwam het tot een schotenwisseling met Hugo van Reisschach, de opperhofmaarschalk. Hij trad namens de drie uitgedaagden aan. Bij het achtste schot werd von Kotze zwaar gewond.

De affaire had ondertussen ruimschoots de pers gehaald en was in Berlijn het gesprek van de dag. Het kon toch niet zo zijn dat de hoogste functionarissen van het Hof elkaar de schedel insloegen - maar de zaak was nog niet aan zijn einde.

Dodelijk duel
Exact een jaar later, in 1896, daagde von Kotze zijn tegenstander von Schrader opnieuw uit. De reden was een krantenartikel waarin von Kotze opnieuw de schuld aan de chantagebrieven in de schoenen geschoven kreeg, met von Schrader als zegsman. Dat duel vond in Potsdam plaats. Onze von Schrader had deze keer minder geluk, werd stevig getroffen en stierf de volgende dag.

De gevolgen van het schandaal
Von Kotze werd voor de afloop van dat duel tot twee jaar en drie maanden gevangenisstraf veroordeeld, die hij onder tamelijk luxueuze omstandigheden kon uitzitten. Na zijn vrijlating verleende de keizer hem als eerherstel een hoge onderscheiding. De hele affaire had keizer en hof uitvoerig belachelijk gemaakt. Hier begon de afbraak van vertrouwen in de Duitse monarchie.

Prof. Wippermann ziet een verband met de latère en meer bekende affaire Eulenburg. Daar ging het om een homoseksuele kliek van hoge staatsfunctionarissen en was het gedaan met het aanzien van de monarchie. Zo kon aan het hof de gedachte post vatten dat alleen glanzende militaire overwinningen de aandacht zouden kunnen afleiden van de interne strubbelingen in het keizerrijk. Deze affaires hebben mede bijgedragen aan een bestuursklimaat in Duitsland waarin deelname aan de eerste wereldoorlog als een logische stap kon worden gezien.

Een van de direct betrokkenen is in Schin op Geul begraven. Je zou het aan de grafsteen niet zeggen.

Frans Vanmeulebrouk